

BAGI ZOLTÁN PÉTER

FERDINAND GRAF VON HARDEGG IDEIGLENESEN MEGBÍZOTT FELSŐ-MAGYARORSZÁGI *FELDOBRIST* MINDENNAPJAI

KIVONAT: Pálffy Géza munkásságának köszönhetően a 16. és 17. századi Magyar Királyság végvidékeinek kialakulásáról, a magyar rendi és a Habsburg Birodalom más tartományai által finanszírozott hadak szervezetéről, ezek egymás melletti működéséről igen átfogó képet kaphattak a téma iránt érdeklődők. Pálffy Győr és a hozzá tartozó végházak kapcsán részletesen bemutatta azt, hogyan vették át lépésről-lépésre az alsó-ausztriai rendek a Bécset és egész tartományt védelmező végvidék finanszírozását és egyúttal irányítását is. Ezzel párhuzamosan kijelölte a további kutatások lehetséges irányát is. Ennek megfelelően a rendelkezésünkre álló források Ferdinand Graf von Hardegg ideiglenesen megbízott felső-magyarországi Feldobrist/Generalobrist példáján keresztül lehetővé teszik, hogy betekintést nyerjünk a végvidékek mindennapjaiba, és azok irányításának nehézségeibe. Mind a kutató, mind az olvasó szembesülhet azzal a ténnyel, hogy a tisztség betöltője elsősorban adminisztratív feladatot látott el és kevésbé katonait. Mindennapjainak legfőbb problémáit ugyanis a had zsoldjának és élelmezésének biztosítása, zsoldosai fegyelmének fenntartása, az Erdély, Moldva és az Oszmán Birodalom felé történő kémkedés és diplomácia intézése, valamint a végházak megerősítésével kapcsolatos (építés és hadszertárak feltöltése) ügyek rendezése kötötte le.

KULCSSZAVAK: Ferdinand Graf von Hardegg, felső-magyarországi Generalobrist/Feldobrist, Kassa, Erdély, Oszmán Birodalim, Moldva, zsoldfizetés, élelmezés

ZOLTÁN PÉTER BAGI

THE DAILY LIFE OF FERDINAND GRAF VON HARDEGG, TEMPORARILY ACTING *FELDOBRIST* OF UPPER HUNGARY¹

ABSTRACT: Thanks to Géza Pálffy's work, those interested in the subject could get a very comprehensive overview of the development of the border regions of the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th centuries, the organisation of the Hungarian estates of the realm and the armies financed by other provinces of the Habsburg Empire, and their parallel functioning. Pálffy described in detail how, step by step, the Lower Austrian orders took over the financing and at the same time the control of the borderland defending Vienna and the whole province. He also indicated possible directions for further research. Accordingly, the sources available to us allow us to gain an insight into the everyday life of the borderlands and the difficulties of their management through the example of Ferdinand Graf von Hardegg, temporarily commissioned Feldobrist/Generalobrist in Upper Hungary. Both the researcher and the reader will be faced with the fact that the occupant of the post was primarily an administrator rather than a soldier. The main problems of his daily life were in fact ensuring the pay and rations of the army, maintaining the discipline of his mercenaries, conducting espionage and diplomacy with Transylvania, Moldavia and the Ottoman Empire, and settling

---

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

matters relating to the fortification of the border-quarters (construction and the replenishment of the war stores).

KEYWORDS: Ferdinand Graf von Hardegg, Generalobrist/Feldobrist of Upper Hungary, Kassa, Transylvania, Ottoman Empire, Moldavia, mercenary, catering

Pálffy Géza munkásságának köszönhetően a Magyar Királyság végvidékeinek kialakulásáról, a magyar rendi és a Habsburg Birodalom más tartományai által finanszírozott egységek szervezetéről, ezek egymás melletti működéséről igen átfogó képet kaptak a téma iránt érdeklődők. Pálffy Győr és a hozzá tartozó végházak kapcsán működésük egyes aspektusait is felvillantotta, mintegy kijelölve a további kutatások egyik lehetséges irányát. Ezt szem előtt tartva dolgozatomban a felső-magyarországi *Feldobrist/Generalobrist* mindennapi feladatait szeretném bemutatni Ferdinand Graf von Hardegg szolgálatán keresztül, melyek segítségével némi betekintést nyerhetünk az alatta szolgálók életébe is. Ezek taglalása előtt azonban ki kell térni egyrészt a *Feldobrist/Generalobrist* szó jelentésére, illetve használatára. Másrészt arra, hogyan lett a gróf – ha csak ideiglenesen is – e tisztség betöltője.

Feldobrist/Generalobrist

Mindkét, egymás szinonimáinak számító kifejezéssel kapcsolatban megállapítható, hogy nem létezik pontos magyar megfelelője a korszakban, így csak feladataik és jogköreik körülírásával lehet bemutatni tevékenységüket és posztjukat. A magyar történetírás azonban ugyanúgy a főkapitány szóval fordítja, mint a győri, érsekújvári, komáromi vagy kanizsai *Obristot*. A *Generalobrist* tisztség viselője valójában a legfőbb hadúr, maga az uralkodó lehetett. Ennek megfelelően az 1566. évi hadjáratban a személyesen jelenlévő II. Miksa császár és magyar, valamint cseh király töltötte be. Fia és utódja, II. Rudolf a tizenöt éves háborúban dacolva a rendek és a pápa többszöri kérésével és sürgetésével

vel, nem vonult hadba.² Ezért ezen tisztség viselését és az ezekkel járó jogköröket az uralkodóház különböző tagjaira ruházta. Megfelelő személyt találni a posztra azonban igen nehéz volt. 1594 tavaszán az udvar élénk tárgyalásban állt a Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceggel, hogy vállalja el a tisztséget. Rudolf nagybátyja azonban többszöri levélváltás és felkérés ellenére sem kívánt főparancsnok lenni, romló egészségi állapotát és tartományával szembeni kötelezettségét hozva fel indokul. Tette ezt mindannak ellenére, hogy a császár megígérte, hogy az egész hadügy irányítását átadja neki, és tájékoztatta a következő hadiév főbb paramétereiről is.³ Így a tisztséget időről időre Mátyás és Miksa főhercegek töltötték be. Az is előfordult azonban, hogy az uralkodóház tagjai is – távollétükben és meghatározott időre – korlátozott jogkörrel „továbbadták” a tisztséget. Hardegg 1593 őszén néhány hétre lehetett *Feldobrist* vagy *Feldherr*, azaz olyan tisztségviselő, akinek a parancsnoksága alá más végvidékek *Obrist*jait rendelték.⁴

A felső-magyarországi hadak parancsnokai ellentétben más végvidékek vezetőivel, szintén *Generalobrist*/*Feldobrist*ként halálukig vagy felfogadásuk időtartamának végéig királyképeként szolgáltak. Erre azért volt szükség, mivel ezen a vidéken a határvédelem igen speciálisan alakult. Egyrészt a Felső-Magyarországon a speyeri szerződés megkötéséig (1570. augusztus 16.) az Oszmán Birodalom vazallusával, I. János Zsigmond választott magyar királlyal és híveivel fennálló állandó háborúskodás megkövetelte az ide rendelt és a vármegyei hadak közös irányítását. Ez a helyzet pedig a megegyezés ratifikálásával sem változott. Másrészt Felső-Magyarország olyan messzeségben feküdt Bécs-től, amely hatékony, mindennapi irányítását szinte lehetetlenné tette. Az itteni *Generalobrist*ok királyképeként irányították a helyi hadügyet, kiépítve ennek teljes adminisztratív hátterét. Ennek egyik legfontosabb lépésének tekinthetjük, hogy Lazarus von Schwendi ösztönzésére Kassán létrehozták a Szepesi Kamarát, amely a végvidék hatékony finanszírozásáért felelt.⁵ A határterület nagy

2 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Hofkriegsrat Akten (HKRA) Prag. No. 5.

3 ÖStA KA HKRA Prag. No. 1.

4 Ezzel részletesebben az 1593. esztendő őszén lezajlott hadjárat eseményeit bemutató alfejezetben foglalkozom.

5 Pálffy 1995a, 183–221.; Pálffy 1996, 198.

kiterjedése és a helyi szintű irányítás hatékonyságának szavatolása megkövetelte, hogy egy-egy stratégiai fontosságú kulcserősség élére – mint Eger, Szendrő és Szatmár – külön *Obristokat* nevezzenek ki.

A hadügyigazgatás szervezésében a következő fontos lépésre 1577-ben és 1578-ban került sor. Ernő főherceg elnöklete alatt 1577 augusztusának közepén Bécsben egy haditanácskozást (*Wiener Hauptgrenzberatung*) hívtak össze. A másfél hónapig tartó tárgyalást követően a résztvevők Lazarus von Schwendi előterjesztése alapján egy, a természeti viszonyokat a lehető leginkább kihasználó zárt és szigorúan ellenőrzött védelmi övezet kialakítását támogatták.⁶

E koncepció mentén haladva az irányításon belül is „munkamegosztás” alakult ki. A haditanácskozást követő évben, 1578-ban életre hívták a grazi székhelyű Belső-Ausztria Haditanácsot, amely Károly főherceg irányítása alatt a horvát és a szlavón végeket igazgatta. Így Ernő főherceg a Bécsben maradt Udvari Haditanács segítségével a magyarországi ügyek irányítására koncentrálnak.⁷ A magyar rendek az 1578. évi gyűlésükön el is fogadták ezt a „munkamegosztást”. Határozatuk 15. cikkelyében foglaltak szerint „a hadi meg a véghelyek védelmét illető dolgokban magukhoz a főherceg urakhoz forduljanak és ezeknek engedelmeskedjenek”. Emellett „a karok és rendek a fenséges fejedelmeket; azt Szlavóniában, emezt pedig Magyarországon, a hadi dolgokban, Ő császári felségének, úgy jelenlétében, mint távollétében, Ő császári felsége általános helyetteseiként elfogadják”.⁸ A magyar rendek csak azt kérték, hogy „a magyar ügyekben, még ha azok a had körébe tartozók is, a tanácsban az ügyek minőségéhez képest magyarokat is alkalmazzanak. És a fenséges Károly főherceg is, a horvátországi és szlavóniai bán úrral egyetértsen; nehogy valami alkalmatlanság és az ország szabadságaiba ütköző dolog következék”.⁹ Az is felmerült, hogy az uralkodócsalád egy harmadik tagja is részt vállal a hadügyek mindennapi irányításában. Egy 1582. szeptember 9-én Bécsből írt jelentés szerint tervbe volt véve az is, hogy az uralko-

6 Pálffy 1996, 200–201.; Kelenik 2005, 969–1009.

7 Pálffy 1996, 201.

8 CJH II. 1899, 677.

9 CJH II. 1899, 677.

dó másik öccse, Mátyás főherceg a felső-magyarországi végvidék irányítását mint *Generalobrist* veszi át, ám erre végül nem került sor.¹⁰ Ezért ezt a feladatot olyan megbízható és hű személyekre bízták, akik a hadakozásban is jártasnak számítottak. Munkájukat az Udvari Haditanáccsal együttműködve, annak alárendeltségében végezték.

Út az ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *feldobristi* kinevezésig

Az alsó-ausztriai főhercegség *Herrenstandjába*¹¹ tartozó Ferdinand Graf von Hardegg, mire ideglenes felső-magyarországi *Feldobristtá* nevezték ki, már komoly hadi, és legfőképpen igazgatási tapasztalatokkal rendelkezett. Az uralkodó első alkalommal 1580. szeptember 13-i dátummal nevezte ki két zászló német lovas¹² *Obristjává*,¹³ ám az egyenként 250–250 fős hadat hamarosan elbocsátották a szolgálatból.¹⁴ A gróf azonban hamarosan újabb *Bestallungot* kapott. Az 1582. február 1-jei kinevezési iratban az uralkodó ismét két zászló német lovas kiállítására adott számára megbízást. Még ugyanezen a napon Hardegg Pozsonyban aláírta a szolgálatához szükséges reverzálist.¹⁵ A kinevezés értelmében az Udvari Kamara február 19-én tájékoztatta a hadifizetőmestert arról, hogy Ernő főherceg akaratából a gróf 600 forint éves fizetést kapjon.¹⁶ A két zászló további sorsa egyelőre ismeretlen.

Az uralkodó 1584. október 14-én az Udvari Haditanácsnak küldött levelében megüzente, hogy tárgyaljanak a gróffal a haditanácsosi szolgálatáról.¹⁷

10 Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Fuggerzeitung Cod. 8955. fol.: 423r-v

11 Az alsó-ausztriai tartományban az urak rendje.

12 Kelenik 1991, 107–110.

13 ÖStA KA Bestellungen (Best.) 319/1580; Hausmann 1983, 185.; Pálffy 1999, 247.

14 Hausmann 1983, 185.

15 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Alte Hoffinanz (AHF) Prot. Exp. B. 371. fol.: 99v; ÖStA FHKA AHF Prot. Registratur (Reg.) B. 375. fol.: 54r; ÖStA KA Best. 341/1580; Hausmann 1983, 185.; Pálffy 1999, 248.

16 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 375. fol.: 45r

17 ÖStA KA Hofkriegsrat (HKR) Prot. Exp. B. 175. fol.: 5r No. 55.; Hausmann 1983, 186.

A Habsburg Birodalom hadügyeit irányító testület protokollumkönyvéből az derül ki, hogy a tisztséget Hardegg 1585. december 17-től töltötte be.

A haditanácsossá történt kinevezését követően 1587-ben és 1588-ban részt vett Miksa főhercegnek a lengyel trónért folytatott hadjáratában.¹⁸ Azt sem zárhatjuk ki, hogy az általa felfogadottakkal részt vett az 1588. január 24-i sorsdöntő byczynai csatában. Ekkor III., avagy Wasa Zsigmond csapatai Jan Zamoyski kancellár és a korona nagyhetmanjának vezetése alatt vereséget mértek a főherceg német, magyar, morva és sziléziai hadaira. A csatát követően maga Miksa is fogságba esett, ahonnan csak az 1589. március 9-én megkötött bytom-będzini szerződés aláírásával, a lengyel trónigényéről való lemondásával szabadulhatott meg. A gróf lengyelországi szolgálatáért járó fizetése és a haditanácsosi tisztségéért 1589. augusztus 31-ig őt megillető 2700 forint ügyében az 1589. és 1590. évben is több alkalommal fordult mind az Udvari Haditanácshoz, mind pedig az Udvari Kamarához.¹⁹

Miksa főherceg sikertelen lengyelországi hadjáratából visszatérve részt vett annak a bizottságnak a munkájában, amit az Udvari Haditanács a végvidék vizitációjára küldött ki.²⁰ Hardeggét a vizsgálat ideje alatt, augusztus 4-én arra utasították Bécsből, hogy elismervény ellenében Túri Mártontól²¹ követelje a Palota építésére szánt 200 tallért, amit a bányavárosi végházak kifizetésre fordítson.²²

A gróf tehát már éghetett a vágtyól, hogy a harctéren és a vizitációk alatt szerzett tudását és tapasztalatait egy végvidék irányításánál megmutathassa. Hardegg nem véletlenül 1588. április 23-án fordult kérelmével az Udvari Haditanácshoz. Joggal feltételezhetjük, hogy a gróf a nagy presztízű és jövedelmező

18 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 443. fol.: 16r

19 ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 428. fol.: 233v; ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 428. fol.: 458v; ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 437. fol.: 33v; ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 439. fol.: 4r; ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 439. fol.: 330r; ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 443. fol.: 16r; ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 443. fol.: 23v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 184. fol.: 44r; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 184. fol.: 48r-v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 184. fol.: 290v

20 Rajta kívül az említett bizottság tagjai voltak: Niklas von Puchhaim, Erasm Praun, Johann Ambrosius Bräsitan és Christof von Rappach. ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 424. fol.: 261r; Pálffy 1999, 248.

21 Pálffy 1997, 271., 281.

22 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 262v No. 15.

szatmári *Obristság*ot nézte ki magának, amely éppen parancsnok nélkül maradt, hiszen a korábbi *Obrist*ot, Fernando Nogarol grófot április 6-án iktatták be új pozíciójába, a győri végvidék parancsnokságába.²³

A gróf kérelmének beküldése és annak teljesítése között azonban még majdnem másfél esztendő telt el. Az uralkodó 1589. május 9-én érkezett leiratában rendelkezett arról, hogy Hardegg foglalja el a megüresedett szatmári *Obristság*ot. II. Rudolf ekkor kijelölte a haditanácsosi posztját betöltő személyt is Paul von Eitzing személyében.²⁴ A kinevezéséről szóló irat kiállítására azonban 1589 kora őszeig kellett várnia. Az Udvari Haditanács augusztus 31-én kelt levelében kérte a bécsi kamarai tanácsosokat, hogy Hardeggnek a szatmári *Obristság*ba történő beiktatásához szükséges hatalmi jelvényeket, azaz a főzászlót és az üstdobot szerezzék be. Az Udvari Kamara pedig a következő napon továbbította az említett iratot Michael Pernauer felső-magyarországi hadi fizetőmesternek és utasította, hogy intézkedjen az ügyben.²⁵ Felfogadó iratának piszkozatát a Habsburg Birodalom hadügyeit irányító kormány szerv kancelláriája 1589 szeptemberének első napjaiban állította össze.²⁶ A haditanácsosok szeptember 8-án utasították Andreas Kielman von Kielmansegg²⁷ ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *Feldobrist*ot,²⁸ hogy a grófot a szatmári *Obristság*ba iktassa be és hirdesse ki.²⁹ Ennek megtörténtéről Ulrich Franz Rothüt felső-magyarországi mustramester jelentése 1589. november 21-én érkezett meg a császárvárosba.³⁰

Hardegg beiktatását követően hamarosan, 1590. február 11-én meghalt Nogarol.³¹ Az így megüresedett győri *obristi* tisztséget ugyanakkor – költséghatékonysági szempontokat figyelembe véve – az Udvari Haditanács nem sietett be-

23 Pálffy 1999, 235.

24 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 184. fol.: 4r No. 31.

25 ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 428. fol.: 451v; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 185-1. fol.: 41r No. 107.

26 ÖStA KA Best. 403/1589; ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1589-9-1; ÖStA KA AFA 1589-9-ad1; Hardegg 2022, 62–71.

27 Pálffy 1997, passim; Pálffy 1999, passim.

28 Pálffy 1997, 273.

29 ÖStA KA Best. 403/1589; Hardegg 2022, 70.

30 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 184. fol.: 77r

31 Pálffy 1999, 236.

tölteni. A posztra elsőként az alsó-ausztriai rendek jelölése alapján a már említett Kielmant, a gróf közvetlen „felettesét” választotta ki az uralkodó. A tárgyalások végleges lezárulta előtt – 1590 decemberében – azonban a felső-magyarországi *feldobristi* feladatokat ideiglenesen ellátó hadfi szintén elhalálozott.³² Így az Udvari Haditanácsnak immáron egyszerre két tisztség betöltéséről kellett gondoskodnia. A haditanácsosok 1591. január 15-én kelt levelükben a szatmári *Obristot*, azaz Hardegg kérték fel arra, hogy eddig betöltött pozíciója mellett vállalja el ideiglenesen a felső-magyarországi *Feldobristságot* is.³³ A következő napon pedig az uralkodót is tájékoztatták a grófnak küldött ajánlatról.³⁴ Hardegg pozitív válasza február 5-én érkezett meg Bécsbe.³⁵ Még ugyanezen a napon megkapta a tisztségét és kiállították az alárendeltjei számára az engedelmességre intő leveleket.³⁶ Hardegg az új pozíciót február 22-én vette át, leváltva ezzel az addig az ügyeket intéző Pernauert és Rothütöt.³⁷

Az ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *Feldobrist* mindennapjai

Az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara protokollumkönyveinek bejegyzései alapján betekintést nyerhetünk Hardegg működésének mindennapjaiba. A feladatokat vagy megoldandó problémákat, amelyekkel nap mint nap foglalkoznia kellett, öt nagyobb csoportba osztottam: zsoldfizetés, ellátás és megélhetés; kinevezés; bíraskodás; diplomácia, hírszerzés és portyák; az erősségek építéseinek és a hadianyag ellátásának ügyei. A továbbiakban mindezeket esettanulmányokon keresztül mutatom be.

32 ÖStA KA AFA 1591-1-ad1a; ÖStA KA AFA 1591-1-ad1b; ÖStA KA AFA 1591-1-ad1c; ÖStA KA AFA 1591-1-ad1d; ÖStA KA AFA 1591-1-ad1e; ÖStA KA AFA 1591-1-ad1g

33 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 59r No. 54.; Pálffy 1999, 248.

34 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 1v No. 61.; Pálffy 1999, 248.

35 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 69v No. 13.; Pálffy 1999, 248.

36 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 43v No. 24.; Pálffy 1999, 248.

37 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 45r No. 35.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 43r No. 40.; Pálffy 1999, 248.

Zsoldfizetés, ellátás és megélhetés

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist* kötelességei közé tartozott, hogy a felfogadó iratban foglaltak szerinti számú és megfelelő fegyverzettel ellátott tisztségviselő és zsoldos szolgáljon a végvidéken. Felelősséggel tartozott azért is, hogy elegendő mennyiségű (lehetőség szerint fél évnyi készlet) élelem álljon rendelkezésre az erősségekben, amit részrehajlás nélkül osszanak ki a felfogadottak között. Ugyanígy gondja kellett legyen arra is, hogy a zsoldot pártoskodás nélkül fizessék meg a hadaknak. Saját hatáskörében – az uralkodó és az Udvari Haditanács engedélye nélkül – pedig sem a felfogadottak számát, sem hópénzüket nem emelhetette meg.³⁸

A felső-magyarországi hadak ellátását és finanszírozását két forrásból igyekeztek megoldani. Egyrészt a Habsburg Birodalom más országainak rendjei távol tartandó az Oszmán Birodalom haderejét saját területeiktől, azaz jól felfogott érdekeiket szem előtt tartva évről évre jelentős segélyekkel járultak hozzá a magyar és a horvát-szlavón végvidékek költségeihez; a földrajzi viszonyokat figyelembe véve felosztották egymás között a finanszírozást. Ennek megfelelően Karintia, Krajna és Stájerország a horvát-szlavón, Alsó- és Felső-Ausztria a győri és kanizsai, Csehország a bányavárosi, míg Szilézia a felső-magyarországi végházak és az oda rendelt zsoldosok finanszírozását kellett, hogy átvállalja nagyobb részben.³⁹ Emellett a már említett, Schwendi által létrehozott Szepe-si Kamara a helyi forrásokból igyekezett a felmerülő költségeket a vármegyei és városi adókból, vámokból, kamara hasznából, dézsmából, valamint a vártartományok jövedelmeiből fedezni. Ez utóbbiak jövedelmeit és azok alakulását, egészen pontosan csökkenését Eger példáján keresztül lehet a legszemléletesebben bemutatni. A püspöki vár és a hozzá tartozó jószág bevételeit Verancsics Antal püspök 1563-ban teljes egészében átengedte az uralkodónak. Így a mindenkori egri *Obrist* rendelkezett a püspöki birtokok mindennemű jövedelme és javadalma felett, és abból kellett gazdálkodnia.⁴⁰ Egy 1576. december 3-án

38 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 269–272.

39 ÖStA KA AFA 1592-2-1

40 Spáczay 1968, 344.; Sugár 1991, 100.

készült javaslat szerint a tartomány éves bevétele elérte a 100 000 forintot.⁴¹ Ezzel szemben ugyanekkor az ott szolgáló 400 német gyalogos, 500 huszár és 200 darabont havi zsoldja 8235 forintra rúgott.⁴² Azaz a vártartomány jövedelmei szinte teljes egészében fedezték volna az ottani had éves költségeit.

A helyzet azonban közel sem volt ilyen rózsás. Egyrészt a bevételek egészét nyilvánvalóan nem fordíthatták a zsoldosok hópénzének finanszírozására. Másrészt a püspökség birtokainak egy jó része a hódoltságban feküdt, így ezek jövedelmeinek a behajtása „nehézségekbe” ütközött. A vártartomány bevételeinek apadása miatt mind a zsold összegét, mind az élelmet alig tudták előteremteni. Ezért az egri *Obristok* egyrészt rákényszerültek arra, hogy kölcsönt adjanak a had finanszírozására, másrészt a vártartomány falvainak elzalogosításával igyekeztek pénzhez jutni. Christoph Ungnad von Sonnegg az 1577 és 1587 között időszakban Solymost, Szénást, Püspökít, Szentmáriát és Sajóhidvéget „tette pénzzé” ilyen módon.⁴³ Rákóczi Zsigmond a kamara azon ígéretével, hogy legkésőbb a tisztségéből való távozásakor visszatéríti azt az összeget, amelyet a három falu visszaváltásáért a saját pénzből állt. Az egri *Obrist* csak azt kérte, hogy Szentmáriáért, Sajóhidvégért és Szénásért kifizetett összesen 5000 forintot a munkácsi vár és tartománya zálogösszegébe számítsák bele. Eger katasztrófális pénzügyi helyzetén, a zsoldosok fizetetlenségén azonban ez sem változtatott.⁴⁴

Rákóczi egri távozása idején még tett egy gesztust az ide rendelt had tagjainak. Hardegg augusztus 11-én Bécsbe érkezett jelentéséből tudjuk, hogy a későbbi erdélyi fejedelem néhány malmot és más bevételt a vitézeknek adott.⁴⁵ Rákóczi tette azonban az Udvari Haditanács azonnali ellenkezését váltotta ki. A grófnak még aznap kelt utasításukban megparancsolták, hogy minden uralkodói bevételt és birtokot, amit Rákóczi elajándékozott, régi állapotába helyezzen, azaz szerezzon vissza.⁴⁶

41 ÖStA KA AFA 1576-12-1

42 ÖStA KA AFA 1576-12-ad1

43 Spáczay 1968, 344–345.; Hangay 1987, 90.

44 Hangay 1987, 90.

45 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 55v No. 28.

46 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 67v No. 53.

A zsold tehát igen rendszertelenül, több hónapos késéssel érkezett meg és még akkor sem a teljes összeget vehették át a felfogadottak. A hópénz osztását ugyanis meg kellett előznie egy újabb mustrának. Először is a kirendelt mustramester az előző szemlétlől eltelt időszakhoz képest kiszámolta a vitézeknek járó járandóságot. Az elmaradt összegből aztán levonták a következő zsoldokra előlegként felvett pénzeket, illetve az elfogyasztott javak (élelem, bor, tűzifa és esetleg abrak) értékét, árát. Az így fennmaradt zsoldhátralékot fizette csak ki a mustramester mellé kirendelt hadi fizetési biztos az egység parancsnokával közösen a mustrajegyzékben lévőknek.

Emellett a mustramester külön feljegyezte, kik estek fogságba, haltak meg vagy szöktek el a szolgálatból. A számukra már kifizetett összegekről szintén pontos kimutatást vezetett, ugyanúgy, mint a két mustra között újonnan felfogadottakról.

Hardegg ideiglenes felső-magyarországi *feldobristi* megbízatása idején már tarthatatlanná vált a felfogadottak helyzete. A végvidéken szolgálók a sziléziai rendek által megszavazott 40 000 tallérnyi töröksegély (*Türkenhilfe*) megérkezésére vártak.⁴⁷ Ez az összeg azonban nem fedezhette a több hónapnyi elmaradt zsoldot. A gróf 1591. szeptember 4-én azt jelentette az Udvari Haditanácsnak, hogy a kállói és a szendrői zsoldosok a fizetlenség miatt már azt kiabálták, hogy még egy hónapig szolgálnak, aztán elhagyják. Mindkét erősségben a felfogadottak elégedetlenek voltak a legutóbb a hadi fizetési biztos által kifizetett járandóság mértékével. A kállóik ugyanis másfél hónapot pénzben, míg két hónapot posztóban kaptak. Az összeget kevésnek, míg a posztót túlárazottnak (azaz magasabb összegben határozták meg az értékét, mint amennyit valójában ért) tartották, így becsapva érezték magukat. A szendrőiek még rosszabbul jártak, hiszen a több havi zsoldhátralékukból csupán egyet kaptak kézhez.⁴⁸

A helyzet 1591 őszére még tarthatatlanná vált. Hardegg november 12-én azt írta a haditanácsosoknak, hogy a kállói lovasok és darabontok⁴⁹ annyira elszegényedtek, hogy a falvakra mennek, hogy az ott élőkől erőszakkal elvegyék a megél-

47 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 51r No. 60.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 54r No. 36.

48 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 56v-57r

49 Kállón 1582-ben 100-100 magyar lovas és darabont állomásozott. Pálffy 1995b, 161.

hetésükhöz szükséges javakat. A német gyalogosok⁵⁰ pedig az inség elől szökdösnek az erősségből. Az Udvari Haditanács az Udvari Kamara tanácsosait arra kérte, hogy nemcsak Kállóra, hanem a többi felső-magyarországi végházba rendelt hadnak is még a tél beállta előtt osszanak zsoldot pénzben és posztóban is.⁵¹

Az, hogy a fizetetlen zsoldosok (elsősorban a lovasok) a környező vidék kifosztásából próbálták magukat fenntartani, természetesen állandó konfliktusforrássá vált a mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist* és a vármegyék hatóságai között. A felső-magyarországi rendek 1591 elején részleges gyűlést hívtak össze, ahol maguk közül követeket választottak, akiket Prágába küldtek, hogy panaszait az idegen hadak ellen és kérelmeiket a végvárak megerősítése végett előterjesszék.⁵² Hardegget ezért az Udvari Haditanács 1591. március 12-én kelt levelében arra figyelmeztette, hogy az uralkodónál járt vármegyei követek panaszt tettek a hadinép garázdálkodása miatt.⁵³ A haditanácsosok április 17-én II. Rudolf ez ügyben hozott határozatát is átküldték a grófnak.⁵⁴ Az ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *Feldobrist* július 6-án Bécsbe ért jelentéséből tudjuk, hogy megegyezett a vármegyékkel a lovasok beszállásolása és a hadianyagok szállításához szükséges szekerek kiállítása (*forspont*) ügyében.⁵⁵

Kinevezés

A 16. század folyamán az egy-egy hadjáratban résztvevő hadak élére kinevezett *Obristok* és *Feldobristok* regimentjük felfogadottjaival szemben patriarchális szerepet töltek be. Már a zászlók szervezésekor saját embereiket tették meg tisztségviselőkké, akik végrehajtották a toborzást. A végvidéki parancsnokok esetében ez a jog csak korlátozottan élt. Hardeggnak ideiglenesen megbízott

50 Kállón 1582-ben 150 német gyalogos, közöttük 25 duplazzsoldos és 125 lövész állomásozott. Pálffy 1995b, 161.

51 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 59v-60r

52 MOE 1883, 4–5.

53 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 45r No. 48.

54 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 47r No. 78.

55 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 54r No. 24.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 50v No. 19.

felső-magyarországi *Feldobrist*ként már szembesülnie kellett a gyakorlattal, amely szerint egy-egy, különböző okok miatt megüresedett tisztségekre ajánlhatott ugyan egy számára megfelelő, hadakozásban járatos személyt, ám a végső döntést az Udvari Haditanács hozta meg. Azaz jóváhagyták az ideiglenesen megbízott *Feldobrist* személyi döntését.⁵⁶

Hardegg a mintegy másfél esztendőnyi szolgálati ideje alatt több alkalommal is kénytelen volt különböző szintű „káderkérdésekkel” foglalkozni. Ezek közül a legfontosabbnak az egri *Obristság* megüresedett helyének betöltését tekinthetjük. Még hivatalába sem lépett, amikor az Udvari Haditanács 1591. február 5-én arról tájékoztatta az uralkodót, hogy Rákóczi kéri elengedését az egri szolgálatból.⁵⁷ Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen a rábizott erősség és a hozzá tartozó vártartomány – minden igyekezete ellenére is – katasztrofális pénzügyi helyzetben volt. Már 1590. január 2-án kérte, hogy jövedelmeivel hadd számolhasson el, és amennyiben ez kevesebb lesz, mint ami szükséges, akkor a különbözetet a kamara utalja ki a számára. Feladata tehát egyre terhesebbé vált, hiszen sem az alatta szolgálók zsoldját nem tudta fizetni, sem az egyéb (hadiposta, kempénz és az építkezések költségei) kiadásokat nem tudta finanszírozni.⁵⁸ Erdély későbbi választott fejedelmének távozási szándéka egyelőre azonban nem talált támogatásra. A haditanácsosok március 19-ei dátummal Hardeggnek küldött levelükben arra utasították, hogy Rákóczit figyelmeztesse tisztsége további ellátására.⁵⁹ Magát a későbbi erdélyi fejedelmet pedig öt nappal később intette arra az Udvari Haditanács, hogy várja meg az uralkodó döntését az ügyében.⁶⁰

Ezzel párhuzamosan pedig megkezdődött egy új, alkalmas személy keresése is, amely szintén a gróf feladata lett. Az új *Obrist*nak azonban még az eddigiekhez képest is nehezebb feltételek között kellett volna a munkáját végeznie. Az Udvari Haditanács ugyanis április 2-án arra utasította Hardegget, hogy adjon szakvéleményt az egri *obristi* stáb létszámának és így költségeinek lehetséges

56 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 276.

57 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 2v No. 12.

58 Hangay 1987, 90.

59 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 45v No. 69.

60 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 67v No. 96.

csökkentéséről.⁶¹ A haditanácsosok a grófot április 12-én arra az esetre is ellátták instrukcióval, amennyiben Rákóczi hamarabb hagyná el szolgálatát, mint ahogyan a tisztség betöltésére alkalmas személyt megtalálnák. Utasításuk értelmében ekkor az egri *Obristleutnant*nak, azaz Rákóczi helyettesének, Balázsdeák Istvának⁶² kellett – ha csak ideiglenesen is – átvennie a parancsnokságot.⁶³

A bécsi Udvari Haditanácshoz április 23-án a gróf három levele is megérkezett. Első írásában az után érdeklődött, hogy Prépostvári Bálinttal⁶⁴ tárgyalhat-e az egri *Obristság* átvételéről.⁶⁵ Másodikban jelezte, hogy a haditanácsosok által elvárt költségcsökkentést nem javasolja.⁶⁶ A harmadikban pedig – mivel a haditanácsosok április 12-én küldött levelének tartalmát akkor még nem ismerhette – megírta, hogy Rákóczi semmiképpen sem kíván tovább szolgálni, így utasítást kért a kialakult helyzet kezelésére vonatkozóan.⁶⁷ Mindezekre válaszul az Udvari Haditanács még aznap Hardeggnek azt a parancsot adta, hogy Prépostvárival kezdjen tárgyalásokat a tisztség betöltéséről.⁶⁸

A gróf az utasítás kézhezvételét követően hozzá is kezdett ehhez.⁶⁹ Az Udvari Haditanács május 10-én kelt levelében a tárgyalások folytatására utasította. Emellett meghagyta Hardeggnek, hogy a tisztség újabb betöltéséig szükség szerint az egri ügyeket intézze.⁷⁰ A haditanácsosok tették mindezt úgy, hogy az uralkodó azidáig nem egyezett bele Rákóczi távozásába és egy új *Obrist* kinevezésébe. Sőt II. Rudolf ragaszkodott ahhoz, hogy a későbbi erdélyi fejedelem maradjon tisztségében. Ennek köszönhetően az Udvari Haditanács május 18-án utasította Hardegget, hogy az uralkodó levelét küldje tovább az egri *Obrist*nak.⁷¹ A haditanácsosok június 8-án jelentették II. Rudolfnak, hogy Rákóczi

61 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 46r No. 14.

62 Takáts é. n., 221–222.; Hangay 1987, passim

63 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 46v–47r No. 62.

64 Életéről lásd: Takáts é. n., 339–376.

65 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47r No. 49.

66 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47v No. 57.

67 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47v No. 71.

68 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 48r No. 102.

69 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47v No. 71.

70 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 48v No. 33.

71 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 49r No. 65.

– a tiltás és figyelmeztetés ellenére – már el is hagyta posztját.⁷² A gróf pedig június folyamán eljuttatta Bécsbe a későbbi erdélyi fejedelemnek az uralkodói levélre adott válaszát, amelyben a levélíró kifejtette mindazon körülményeket, amelyek döntése meghozatalához vezettek.⁷³

A haditanácsosok június 22-én kérték az uralkodó beleegyezését és támogatását ahhoz, hogy Prépostvári átvegye a megüresedett pozíciót.⁷⁴ II. Rudolf ebbe bele is egyezett, amiről az Udvari Haditanács Hardegget július 5-én tájékoztatta.⁷⁵ Három nappal később pedig jelezték Prépostvári számára is, hogy a gróf megkapta a teljes felhatalmazást az ügy intézéséhez.⁷⁶

Közben Hardegg – igaz, engedély nélkül, ám – folyamatosan tárgyalt és egyeztetett az akkor már évek óta köszvénnel betegeskedő Prépostvárival a tisztség betöltéséről.⁷⁷ A felek a főbb pontokban megegyeztek, ahogyan erről a gróf július 24-én kelt és hat nappal később Bécsbe érkezett levelében beszámolt.⁷⁸ Még ugyanezen a napon az Udvari Kamara utasította a Szepesi Kamarát, hogy rendelje el az egrí udvarbírónak, hogy Prépostvárinak az ottani bevételekről számoljon be.⁷⁹

Természetesen Hardeggnek és az Udvari Haditanácsnak is az volt az érdeke, hogy Prépostvári minél hamarabb töltsen be a stratégiai fontosságú erősség parancsnoki tisztségét. A grófnak ezért Bécsből az egrí *Obrist* instrukcióját augusztus 11-én meg is küldték.⁸⁰ Másnap pedig a Szepesi Kamarát is értesítette erről az Udvari Kamara.⁸¹

72 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 8r No. 22.

73 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 50v No. 49.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 8v No. 57.

74 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 8v No. 68.

75 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 3v No. 21.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 50v No. 20.

76 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 212r No. 48.

77 Takáts é. n., 355.

78 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51v No. 113.; ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 446. fol.: 362v

79 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 230v

80 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 55v No. 28.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 67v No. 53.

81 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 240v

Prépostvári beiktatására azonban csak október 16-án került sor.⁸² Felmerül a kérdés, miért nem történt meg a hivatalos ceremónia két hónapig? Erre több magyarázat lehet. Nem kizárható, hogy a beiktatás alkalmával szokásos mustrához és zsoldfizetéshez nem állt rendelkezésre a szükséges mennyiségű pénz. Ráadásul továbbra sem mondtak le az Udvari Kamaránál a költségek lefaragásáról. A Szepesi Kamara augusztus 8-án Bécsbe ért levelében arról adott tájékoztatást, hogy a Prépostvárival kiküldött biztosoknak kell ebben az ügyben eljárnia.⁸³

Valószínűleg az is hozzájárult a beiktatás halogatásához, hogy nem rendeződött Prépostvári huszonöt lovasból álló szerének a sorsa. Ezt a leendő egri *Obrist* Károlyi Mihálynak szerette volna átadni.⁸⁴ A haditanácsosok szeptember 7-én tájékoztatták Hardegget, hogy elutasították Prépostvári kérelmét lovas szerének átadásával kapcsolatban.⁸⁵ Károlyi ez ügyben egyébként szeptember közepén újra az Udvari Haditanácshoz fordult.⁸⁶ Mindezek ellenére a haditanácsosok szeptember 11-én kelt levelükben arra utasították Hardegget, hogy Kátai Mihály egri lovas zászlójának negyvenről hatvan főre emelését Prépostvárival tárgyalja meg.⁸⁷

Végül szeptember végén vagy október elején elhárult minden akadály az új *Obrist* beiktatása elől. Az Udvari Kamarához november 4-én érkezett meg a Szepesi Kamara jelentése az eseményről. A kassai tanácsosok arról is beszámoltak, hogy Prépostvári betegsége miatt hivatalát csupán két esztendeig kívánja vállalni.⁸⁸ Kéréséhez híven 1593-ban kérte felmentését tisztségéből, ám Mátyás főherceg közbenjárására mégis maradt Egerben. A tizenöt éves háború kitörését követően több alkalommal is helyettesítette a felső-magyarországi *Feldobristot*, Christof von Teuffenbachot. Végül hivatalát 1596 márciusában adta át Nyári Pálnak.⁸⁹

82 Takáts é. n., 355.

83 ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 446. fol.: 377r

84 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51v No. 113.

85 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 54v No. 15.

86 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v No. 22.

87 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 54v No. 30.

88 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 510r

89 Takáts é. n., 359–360., 372–373.; Pálffy 1997, 273–274.

Bíraskodás

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist* a felfogadottak felett a legfőbb bírói jogkörrel is rendelkezett. A német had esetében ítélőszéke munkáját a segítésére egy külön bírói stáb működött, amelyen az általuk kinevezett, jogban jártas soltész (*Schultheiß*) elnökölt. A Felső-Magyarországon szolgáló magyar felfogadottak részére pedig az 1569. évi pozsonyi rendi országgyűlésen tett királyi előterjesztés (propozíció) alapján állítottak fel immáron állandó jelleggel működő hadiszéket.⁹⁰ A főbenjáró vétkek, úgymint lopás, emberölés vagy paráznság esetén csak és kizárólag a *Feldobrist* vagy az ideiglenesen megbízott *Feldobrist* bírósága járhatott el. Emellett egyben fellebbviteli fórumként is működött, hiszen a saját, egy-egy véghelyen működött kapitányi széken meghozott ítélet esetén a valamely fél által benyújtott apellációk is ide kerültek.⁹¹

Hardegg szolgálati idején bíróságának ítélkeznie kellett egy, a német hadon belül elkövetett gyilkossági ügyben. A Szendrőn szolgáló Hans Deggen meggyilkolta Karl Ludwig von Schönkirchent 1591 telén. Az eset miatt az Udvari Haditanács 1591. március 2-án a gróftól jelentést kért.⁹² Hardegg a március 20-án Bécsbe érkezett jelentésében beszámolt a bírósága által meghozott halálos ítéletről.⁹³ A haditanácsosok még aznap megfogalmazott válaszukban engedélyt adtak a kivégzés végrehajtására.⁹⁴ Az ítéletvégrehajtás valamikor április elején meg is történt. Hardegg 1591. április 23-án Bécsbe megérkezett jelentésből kiderül, hogy a Deggent karddal fejezték le (*nomen est omen*). A gróf emellett kérte, hogy az apával, az öreg von Schönkirchennel közöljék ennek a tényét.⁹⁵

Hardeggnek más típusú ügyekben is ítélkeznie kellett. Ezek közül az egyik legismertebb a Ungnad özvegye, Losonczy Anna és az egri vitézek közötti 1591. évi per volt. A felek konfliktusa ekkorra már több éves múltra tekintett vissza. Ungnad egri *Obrist*ként a vártartomány jövedelmeit árendában birtokolta,

90 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 267–268.; Pálffy 1995c, 84–85.

91 Pálffy 1995c, 87–88.

92 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 44v No. 8.

93 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 45v No. 44.

94 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 45v No. 70.

95 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47v

melyért cserében köteles volt az oda rendelt had zsoldjáról és ellátásáról gondoskodni. Ungnad 1587-ben bekövetkezett halálát⁹⁶ követően özvegye, Losonci Anna meg akarta tartani a jövedelmeket, amibe a magyarországi ügyeket intéző Ernő főherceg hajlandó is lett volna belemenni, amennyiben vállalja a felfogadottak fizetésének teljesítését Szent György napjáig. Losonci Anna azonban az árendából származó összegeket jogos járandóságának tekintette, míg a terheket vonakodott vállalni.⁹⁷ A fizetetlen egri had 1588 tavaszának a végére elveszítette a türelmét. Bár az Udvari Haditanács már áprilisban Rothütön keresztül intette Losonci Annát, hogy egyezzen meg a kifizetésről a felfogadottakkal,⁹⁸ ez nem történt meg. Az egri had tagjai így hozzáfogtak elmaradt járandóságuk „alternatív” módon történő behajtásához. Emiatt az Udvari Haditanács 1588. június 3-án utasította Nogarolt, hogy állíttassa le a zsoldosok betöréseit a Losonci birtokokra.⁹⁹ A haditanácsosok július folyamán az országbíró, ecsedi Bátori Istvánt is tájékoztatták az özvegy azon panaszáról, hogy az egriek zaklatják alattvalóit.¹⁰⁰

Úgy tűnik azonban, hogy Nogarolnak sem sikerült jobb belátásra térítenie az egri zsoldosokat, akik továbbra is folytatták elmaradt zsoldjuk „behajtását”. Az Udvari Haditanács szeptember 17-én mind Rákóczit, mind a német gyalogosokat, mind a magyar hadat arra intette, hogy legyenek türelemmel, amíg az özvegy rendezi a kifizetésüket, addig se zaklassák birtokait.¹⁰¹

A felek egyikének sem teljesült még 1591 októberében sem a vágya. Az Udvari Haditanács Bagossi Zsigmondot utasította arra, hogy védje meg a Losonci birtokokat az egri had garázdálkodásaitól,¹⁰² míg az özvegynél a kifizetést sürgették.¹⁰³

96 ÖStA KA AFA 1578-11-4

97 Spáczay–Gottreich 1966, 428., 436.; Spáczay 1968, 347.

98 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 243r No. 11.

99 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 253r No. 3.

100 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 85r No. 76.

101 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 85v No. 45.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 85v No. 47.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 85v No. 48.

102 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 85v No. 156.

103 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 182. fol.: 168v No. 58. A Losonci Anna és az egri had közötti vitáról lásd: Spáczay–Gottreich 1966, 425–437., 436.; Spáczay 1968, 341–363.; Szentmártoni Szabó 2014, 63–82.

Hardegg felső-magyarországi *Feldobrist*ként töltött időszakában újabb „front nyílt” Losonci és az egri zsoldosok között. Sajnos a megmaradt protokollum bejegyzésekből nem derül ki, miért is pereskedtek pontosan a felek,¹⁰⁴ bár joggal feltételezhető, hogy az elmaradt kifizetés, illetve a rablások miatt. Azt azonban tudjuk, hogy az Udvari Haditanács 1591. február 16-án arra utasította a grófit, hogy folytassa a pert Losonci és az egri vitézek között.¹⁰⁵ Hardegg a Bécsbe április 8-án megérkezett levelében pedig azt jelentette, hogy ez ügyben a bírósági napot megtartotta.¹⁰⁶ Azt azonban egyelőre nem tudjuk, milyen eredménnyel zárult az.

Diplomácia, hírszerzés és portyák

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist*nak a szorosán vett igazgatási feladatokon túl még a diplomáciai ügyekkel is foglalkoznia kellett. Egyrészt az általa irányított végvidék sajátosságai miatt folyamatosan figyelemmel kísérte az Erdélyi Fejedelemségben zajló eseményeket; ez Hardegg esetében sem volt másként. A gróf 1591. augusztus 5-én Bécsbe érkezett levelében megküldte Melith Pál jelentését, aki Bátori Zsigmondnál járt néhány vitás ügy elintézése végett. Az irat mellékletében még az is szerepelt, hogy a felek szeptember 1-jén Váradon ülnek össze újra, ahová biztosokat kell rendelni.¹⁰⁷

A következő év áprilisában a gróf újra az erdélyi eseményekről tájékoztatta az Udvari Haditanácsot. Jelentésében beszámolt arról az üzenetről, amit egy portai csusz hozott a fejedelemnek.¹⁰⁸ A gróf a május 15-én és 16-án kelt leve-

104 Losonczy Anna 1591-ben Heves és Külső Szolnok alispánja, Széki Pál és bírótársai előtt perbe hívta Pásztói Gergelyt, Bódi Menyhértet és Ketzler Zsuzsannát azzal a váddal, hogy az Egerben lévő házát erőszakkal elfoglalták. A bíróság végül az özvegy keresetét elutasította. Széll 1889, 11–12., Szentmártoni Szabó 2014, 76.

105 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 44r No. 67.

106 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 47r No. 23.

107 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 55r

108 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 188. fol.: 42r No. 64.

leiben újra az erdélyi eseményekről számolt be,¹⁰⁹ majd átküldte az erdélyi országgyűlés végzéseit.¹¹⁰

Másrészt a drinápolyi béke megkötését követő ügynevezett „háborús békeévekben”¹¹¹ a felső-magyarországi *Feldobristok*knak, így Hardeggnek is folyamatosan kapcsolatot kellett tartaniuk a budai beglerbéggel és a környező szandzsákbéggel különféle ügyekben, mint például várfoglalások, nagyobb portyák, tekintélyesebb rabok körül kirobbant viták, vagy egy-egy bajvívás engedélyezése.¹¹² A Garam folyó bal partján élőknek és Hardeggnek 1591 júniusában meggyűlt a baja a füleki béggel. Az Udvari Haditanácshoz Zólyomról és Besztercebányáról is 1591. június 8-án panaszos levél érkezett. Az előbbi város közössége arról írt, hogy a füleki bég a meghódolásukat követeli, ezért segítséget és ellátást kérnek.¹¹³ Ugyanezen a napon a besztercebányai bíró és a magisztrátus is tizenöt vagy húsz darabontot kértek. Ezt azzal indokolták, hogy a török betört a Garam folyó bal partján elterülő vidékre és az ottani összes falut meg akarja hódoltatni. Azért pedig, hogy ennek ellenállhassanak, gyalogosokra volna szükségük.¹¹⁴ A gróf június 26-án írt levelében arról számolt be, hogy a füleki bég Korpona és Apátfalva (Losoncapátfalva) vidékét dúlta.¹¹⁵

A Garam vidéki török betöréseknek azonban nem az említett települések voltak a legnagyobb kárvallottjai. Hardegg június 24-én Bécsbe érkezett jelentésében ugyanis beszámolt arról, hogy a füleki bég a Murány melletti meghódolt Hizsnyót teljesen elpusztította, lakóit pedig elhurcolta magával.¹¹⁶ Az ügy annyira példanélkülinek számított, hogy Szofi Szinán budai beglerbég¹¹⁷ még jóvátételt – azaz a rabláncra fűzöttek szabadon bocsátását – is megígért a Hardeggnek kül-

109 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 188. fol.: 44r No. 61.

110 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 188. fol.: 45r No. 18.

111 Pálffy 1996, 192.

112 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 275–276.

113 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 227v No. 7.

114 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 228r No. 13.

115 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 50v No. 13.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51r No. 41.

116 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 50v No. 54.

117 Gévy 1841, 15.

dött levelében.¹¹⁸ Ez azonban nem ment olyan gyorsan, mint a falu elpusztítása. Az Udvari Haditanács július 10-én kelt levelében rá is kérdezett a grófnál, vajon a beglerbég állta-e már a szavát és szabadon engedte-e a hizsnyóiakat, valamint megbüntette-e a béget.¹¹⁹ Ám ez sem segített, hiszen még augusztus 31-én is az elhurcoltak közül huszonegyen fogságban voltak.¹²⁰ Sajnos egyelőre nem áll további információ a rendelkezésünkre arról, mi történt a hizsnyóiakkal.

Az erdélyi események szemmel tartása, valamint a budai beglerbéggel és a környező bégekkel való kapcsolattartás mellett Hardegg 1591 őszen egy másik típusú „nagypolitikai” ügy részesévé is vált. A Fuggereknek 1591. szeptember 1-jén Isztambulból küldött hír szerint V. vagy Sánta Péter moldvai vajda István nevű fiával és legértékesebb javaival elmenekült országából. A jelentést megszövegező ekkor még nem tudta, milyen irányba indult el az uralkodó.¹²¹ A menekülése okára a kortársak két magyarázatot adtak. A szeptember 1-jei jelentés írója szerint a szultán, III. Murád azt tervezte, hogy a három vazallus fejedelemségbe egy-egy beglerbéget ültet be.¹²² Ezzel szemben egy október 14-én Prágából küldött hír szerint a szultán törökké, azaz muszlimmá akarta tenni V. Pétert.¹²³ Akár az egyik, akár a másik szultáni szándék miatt döntött a vajda a menekülés mellett, az bizonyos, hogy Bécsben szeptember 7-én értesültek az elindulásáról. Ekkor kapták a haditanácsosok kézhez a gróf erről beszámoló levelét.¹²⁴ Hardegg azt is tudatta a haditanácsosokkal, hogy V. Péter a Magyar Királyságba készül menekülni. Erre enged következtetni ugyanis az, hogy a hadügyeket irányító kormány-szerv szeptember 7-i utasítása szerint az ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *Feldobrist*nak kellett tárgyalnia a menekülő vajdával.¹²⁵ V. Péter hamarosan Husztra érkezett, ahogyan erről Hardegg beszámolt.¹²⁶ Még ugyanezen a napon

118 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 50v No. 13.

119 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51r No. 58.

120 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 53v No. 158.

121 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 367r-370v

122 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 367r-370v

123 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 199r-v

124 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 57v No. 16.

125 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 54v No. 13.

126 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 57v No. 41.

a haditanácsosok értesítették II. Rudolfot is a fejleményekről.¹²⁷ A grófnak pedig azt válaszolták, hogy az uralkodó rendelkezése értelmében ne tartóztassa fel V. Pétert és kíséretét.¹²⁸ Az események megelőzték a parancs kiadását. Ha hihetünk ugyanis egy, a Fuggereknek küldött szeptember 19-i jelentésnek, akkor a menekülő vajda szeptember 13-án vonult be kíséretével Kassára. A rövid jelentésben már az is szerepelt, hogy Péter és István nevű fia II. Rudolf védelme alá kívánta magát helyezni.¹²⁹ Nem tekinthetjük azt sem véletlennek, hogy a menekülő uralkodó Hardegghez fordult, amennyiben hitelt adunk egy 1592. január 22-én Prágából a Fuggereknek küldött levélnek. Eszerint ugyanis a vajda az akkor még szatmári *Obrist*tal néhány éve baráti és bizalmas levelezésben állt.¹³⁰ Érdekességgként meg kell jegyezni, hogy V. Péter menekülésének az iránya a Porta előtt még október közepén is ismeretlen maradt. Legalábbis erről számolt be a Fuggerek egy levélírója október 19-én Isztambulban keltezett jelentésében.¹³¹ Úgy tűnik, hogy a Porta az éves ajándékkal érkezett erdélyi követségtől értesült V. Péter hollétéről. Erre enged következtetni az Isztambulból november 16-án küldött jelentés.¹³²

Feltételezhetően a vajda a Kassára történt megérkezését követően tudatta Hardeggel azon szándékát, miszerint Rómába kíván utazni és át akar térni a katolikus hitre.¹³³ Az utazás megszervezése és a megfelelő útiokmányok beszerzése azonban időt vett igénybe, amellyel kapcsolatban a gróf, a haditanácsosok és az uralkodó élénk levelezésbe kezdett.¹³⁴ Emellett maga V. Péter is személye-

127 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 13r No. 14.

128 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 55r No. 48.

129 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 311v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 259v-260r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 103r-104v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 89r-v; Hardegg 2022, 86.

130 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8965. fol.: 42r-v; Hardegg 2022, 86.

131 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 176r-177v

132 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 103r-104v

133 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 61r No. 15.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 21v No. 67.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 56v No. 80.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 234r No. 54.; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8965. fol.: 42r-v; Hardegg 2022, 86.

134 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v No. 5.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v No. 6.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v No. 16.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 59r No. 55.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 21v No. 1.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 22r No. 17.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 55v No. 115.

sen fordult az Udvari Haditanácshoz kérelmével.¹³⁵ Sőt – Hardeggen keresztül – egy meg nem nevezett velencei hölgy számára is útiokmányokat igényelt.¹³⁶

Mindeközben a tárgyalásokba be kellett vonni a Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceget is, mivel az általa igazgatott területen lehetett eljutni Itáliába. A grófot október 3-án kelt levelében értesítette az Udvari Haditanács a főherceg beleegyezéséről.¹³⁷

Az utazáshoz a szükséges előkészületek november első felében történtek meg. Valószínűleg a gróf javaslatára a haditanácsosok november 22-én kelt levelükben megbízták Sebastian Kugler kassai *Hauptmann*t¹³⁸ és Sennyei Jánost,¹³⁹ hogy kísérik a menekült vajdát a Magyar Királyságból Alsó-Ausztriába.¹⁴⁰ Az uralkodót az Udvari Haditanács december 30-án tájékoztatta, hogy V. Péter és kísérete megérkezett Wolkersdorfba, ahol az Ernő főherceg által tartott audiencián elő is adta menekülésének okát.¹⁴¹ A vajda Eggenburgban szeretett volna áttelelni,¹⁴² ám a már említett 1592. január 22-én kelt prágai jelentés szerint ekkor már Tullnban volt, várva a jó időt, hogy tovább utazhasson Itáliába.¹⁴³ Végül 1594. július 1-jén halt meg Bolzanóban.

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist*nak állandóan ébernek kellett lennie azzal kapcsolatban, mi történik a végvidéken, az ellenség hol tervez portyát vagy nagyobb támadó hadműveletet, vagy a drinápolyi béke pontjait megszegve hol épít palánkot. A hírszerzők és kémek felfogadásához „éves költségvetésben” külön soron szerepelt a kempénz is.¹⁴⁴ Hardegg szintén információkat igyekezett gyűjteni az ellenség tevékenységéről. Az Udvari Haditanácsnak 1591 augusztusának az elején azt jelentette, hogy a török Felső-Ma-

135 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 231r No. 74.

136 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 59r No. 66.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 57r No. 86.

137 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 56r No. 16.

138 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 56r No. 13.

139 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 189. fol.: 40r No. 41.

140 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 235r No. 77.

141 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 23v No. 56.

142 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 22r No. 36.

143 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8965. fol.: 42r-v; Hardegg 2022, 86.

144 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909. 267., 277.

gyarország ellen szándékozik támadni.¹⁴⁵ Emellett a gróf három alkalommal is jelezte a haditanácsosoknak, hogy az ellenség palánkot kíván építeni, hogy azt bázisként használva portyázzon a Magyar Királyságnak a Habsburg uralkodók kezén maradt területei ellen.¹⁴⁶

A mindenkori *Feldobrist* ezek elhárítására, megelőzésére vagy további információszerzés (felderítés vagy nyelvfogás), fogolyszerzés (akiért aztán borsos váltságpénzt kérhettek), esetleg valamely kisebb palánk, vagy összegyűlt ellenséges had elleni rajtaütésére vezethette mind a végvidéki zsoldosokat, mind pedig a Felső-Magyarországhoz tartozó vármegyék¹⁴⁷ hadinépét.

Hardegg ideiglenesen megbízott felső-magyarországi *feldobristi* időszakából két olyan információval is rendelkezünk, amely szerint személyesen vezette harcba alárendeltjeit. Egy Kassáról 1591. május 18-i dátummal a Fuggereknek küldött jelentés egyik részében az olvasható, hogy Egerből a lovasságával egészen Szolnokig előre nyomult, ám egyetlen törököt sem láttak. Mikor újra visszatértek kiderült, hogy Dobó Ferenc mintegy negyven főnyi lovasa nagyobb sikerrel járt. Ők összecsaptak egy török csapattal és egy előkelő béget el is fogtak és magukkal hoztak.¹⁴⁸ Nem tudhatjuk pontosan, mi lehetett a célja a gróf portyájának, ám joggal feltételezhetjük, hogy foglyokat és információt kívánt szerezni.

A másik hírt 1591. augusztus 17-én küldték Bécsből. Írója arról számolt be, hogy egy kémjelentés alapján Hardegg arról értesült, hogy egy török csapat Felső-Magyarország ellen tervez támadást. Ezért a rendelkezésre álló végvidéki és vármegyei erőket összegyűjtötte.¹⁴⁹ Nagy valószínűséggel a jelentés összeállítója a gróf augusztus 9-én kelt levelének a tartalmát ismerhette meg és küldhette tovább a Fuggereknek, amiben arról írt, hogy a temesvári beglerbég készül támadással Felső-Magyarország ellen.¹⁵⁰ Végül az összecsapás elmaradt, ám Hardegg

145 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 55v No. 40.

146 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 50v No. 52.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 49v No. 19.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 50r No. 70.

147 A vármegyei hadinép feletti rendelkezéséről lásd: ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 54v No. 14.; ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 268.

148 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 578r; Hardegg 2022, 85–86.

149 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8964. fol.: 410r-v; Hardegg 2022, 86.

150 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 53v No. 62.

további instrukciókat kért arra vonatkozóan az Udvari Haditanácstól, mit tegyen, illetve mit tehet a török hasonló akcióival szemben. A haditanácsosok válaszukban a vármegyei hadak megmustrálását és állandó készenlétben tartását javasolták.¹⁵¹

Az erősségek építéseinak és a hadianyag ellátásának ügyei

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist*nak kötelességei közé tartozott, hogy a lehető legnagyobb szorgalommal és figyelemmel felügyelje az erődítési munkálatokat, vagy hogy egyéb, a had számára fontos épületek elkészítése mindenhol a meghatározott terv (*Modell*) és az uralkodó, az Udvari Haditanács, illetve az építési biztos utasítása szerint történjen. Ehhez felhasználhatta a környező vármegyék segítségét és támogatását. Emellett, amennyiben további költségek merültek volna fel, amit már a helyi forrásokból nem lehetett finanszírozni vagy teljesíteni, úgy ezt tudatnia kellett az uralkodóval, a haditanács tagjaival és az építési biztossal, hogy az adott ügyben döntést hozhassanak. Természetesen azt is felügyelnie kellett, hogy az építésre szánt pénzeket (*Baugeld*) és a vármegyék által jóváhagyott robotmegváltás összegét mindenkor csak és kizárólag a különböző erődítési és egyéb szükséges munkálatokra fordítsák. Erről rendszeresen jelentést is kellett adnia az udvarnak, az Udvari Kamarának, az Udvari Haditanácsnak vagy az építési biztosnak.¹⁵²

Rövid megbízatása alatt Hardegg is felügyelte a különböző felső-magyarországi építkezéseket. Az Udvari Haditanácshoz 1591. június 13-án küldte meg a Bódva folyó völgyét, így az Alföldről Kassára vezető egyik legfontosabb természetes utat ellenőrző és védelmező erősség, Szendrő terveit.¹⁵³ A Bécsbe október 4-én érkezett jelentéséből azonban kiderül, hogy a kijelölt Abaúj és Sáros vármegyék az építésre jóváhagyott robotmegváltási pénzt nem fizették még ki. Így Szendrő építése megakadt.¹⁵⁴ Az Udvari Haditanács október 25-én kelt leve-

151 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 54v No. 14.

152 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 270–271.

153 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51v No. 69.

154 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 59r No. 33.

leben Hardegget arra utasította, hogy az elmaradt összeg miatti figyelmeztetést küldje tovább a két vármegyének.¹⁵⁵

A szendrői építés ügye így a következő évre is áthúzódott. A haditanácsosok 1592. április 22-i dátummal küldték meg a gróf számára Teuffenbach szakvéleményét a munkálatok továbbfolytatásáról, kérve, hogy fontolja meg az ebben leírtakat.¹⁵⁶

A grófnak egy másik stratégiai fontosságú erősség, a Sajó folyó völgyét védelmező és ellenőrző Ónod megerősítésével is foglalkoznia kellett 1591 nyarán. Az Udvari Haditanács július 6-án kelt levelében arra utasította, hogy adjon szakvéleményt Forgách Zsigmond azon javaslatára, miszerint 2000 tallér lenne szükséges az ónodi végházban elvégzendő legfontosabb munkák kivitelezésére.¹⁵⁷ A gróf válasza az ügyben október 16-án érkezett meg Bécsbe. Eszerint az ónodi építkezéseket megtekintette és úgy vélte, hogy az általa tapasztalt hiányok megszüntetésére 1000 forintot kellene fordítani. Az Udvari Haditanács ezt azonnal jelezte is az Udvari Kamarának.¹⁵⁸

Hardegg 1591 augusztusának az elején jelentést tett az egri város megerősítéséről,¹⁵⁹ majd kinevezését követően az ezzel kapcsolatos ügyek intézését Prépostvári vette át. Mégis úgy vélem, hogy röviden érdemes erre az időszakra is kitekintenünk, hiszen igen plasztikus képet ad az erődítési munkálatok finansziális kérdéseire, illetve problémáira. A stratégiai fontosságú erősség átépítése már az 1560-as évek végén kezdetét vette.¹⁶⁰ Prépostvári egri szolgálata alatt igyekezett kijavítani és megerősíteni a védműveket. Ehhez azonban a vártartomány jövedelmei már elégtelenek voltak.¹⁶¹ Az Udvari Haditanács által a Szepesi Kamarának 1591. szeptember 27-én küldött levélből tudjuk, hogy Prépostvári még a beiktatását megelőzően kérte az építkezések költségeinek a fedezéséhez az éppen betöltetlen váci püspöki tisztség bevételeit.¹⁶² A bécsi kamarások a Magyar Kamara részére november 4-én jelezték, hogy egy

155 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 57r No. 84.

156 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 189. fol.: 43r No. 65.

157 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 51r No. 37.

158 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v; ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 446. fol.: 488r

159 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 55v No. 18.

160 Domokos 2000, passim.

161 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 349r

162 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 286r

parancsot (*Mandata*) küldtek Prépostváriának és Horváth Gáspárnak arról, hagyják háborítatlanul a váci püspök alattvalóit.¹⁶³ Az új egri *Obrist* azonban nem hagyta ennyiben a dolgot. A Szepesi Kamara december 7-én Bécsbe érkezett jelentésében Prépostvári újra felvetette a váci püspökség jövedelmeinek a kérdését.¹⁶⁴ Az Udvari Kamara még aznap kelt válaszában jelezte, hogy a megüresedett püspöki szék bevételeit meg kívánja tartani saját kezelésében.¹⁶⁵

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist*nak a kötelességei közé tartozott még felügyelni, hogy egyrészt az erősségekben megfelelő számban és mennyiségben áll-e rendelkezésre löveg hadianyag. Másrészt, hogy ezeket megfelelő módon, azaz mindig harcra kész állapotban tárolják, emellett gondoskodnia kellett arról, hogy a felfogadott had duplazzoldosai (*Doppelsoldner*) és lövészei (*Schütze*) megfelelő fegyverzettel és felszereléssel legyenek ellátva.¹⁶⁶

Rövid megbízatása alatt Hardegg is foglalkozott ilyen kérdésekkel. Az Udvari Haditanács 1591. szeptember 30-án kelt levelében jelezte, hogy Forgách Ónodra kért muníciót.¹⁶⁷ A gróf – mint már említettem – október 16-án Bécsbe érkezett válaszában foglalkozott az erősség állapotával, valamint az ottani lövegekkel és hadszerek állapotával is.¹⁶⁸

Összegzés

Mindezekből jól látható, hogy a győri *Obrist* különböző feladatokat látott el és koordinált nap mint nap. Ezek döntő része adminisztratív volt. Ahogyan Robert Kersaw fogalmazott: „A háború 98 százalék unalom és 2 százalék cselekvés.”¹⁶⁹ A felsorolt példák alapján megmutatkozik, milyen nehéz helyzetbe került a gróf a zsoldfizetési, az élelmezési és az ellátási gondok miatt a tizenöt éves háború kitö-

163 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 329r

164 ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 446. fol.: 565v

165 ÖStA FHKA AHF Prot. Reg. B. 451. fol.: 360v

166 ÖStA KA AFA 1599-9-2; Veress 1909, 271–273.

167 ÖStA KA HKR Prot. Reg. B. 187. fol.: 55r No. 100.

168 ÖStA KA HKR Prot. Exp. B. 186. fol.: 58v; ÖStA FHKA AHF Prot. Exp. B. 446. fol.: 488r

169 Kersaw 2014, 551.

rését közvetlenül megelőző időben. Kálló esetében fennállt annak veszélye, hogy a legnagyobb vesz előestéjén hagyják el a számukra kijelölt végházat.

A hadak ellátása és a beszállásolása miatt állandóan konfliktushelyzet alakult ki Kassa város magisztrátusával és a környező vármegyékkel. Utóbbiak követői még az uralkodóhoz is elmentek felpanaszolni a kialakult helyzetet.

A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist* feladatai közé tartozott, hogy javaslatot tegyen egy-egy megüresedett hely betöltésére a megfelelő tisztségviselővel, illetve az alkalmatlan vagy méltatlan személyeket eltávolítsa. Prépostvári egri kinevezése egyrészt rávilágít arra, milyen nehézségekbe ütközött ez a feladat. Másrészt az is kiderül, hogy a *Feldobrist* csupán javaslatot tehetett, a végső szót az Udvari Haditanács mondta ki.

Emellett a felfogadottak felett bírói jogokat is gyakorolt. Törvényszékén a jogban járatos német soltészek és a magyar hadbírók egyrészt a főbenjáró bűnesetekben, másrészt fellebbviteli fórumként egyéb ügyekben ítéleztek.

A grófnak az igazgatási feladatok mellett diplomáciai és kémkedéssel kapcsolatos feladatai is voltak. A mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist* egyszerre figyelte az erdélyi és a hódoltsági eseményeket, folyamatosan tárgyalva a fejedelmeket képviselőkkel, illetve a budai beglerbégekkel vitás kérdésekről. Igyekezett elejét venni a törökök rablásainak, dúlásainak. Ahhoz azonban, hogy tudja, hol fog lecsapni a füleki vagy a szolnoki bég, információkra volt szüksége. Ezért egyrészt fizetett kémhálózatot tartott fenn a hódoltságban. Másrészt a portyák során elfogottak kikérdezésével juthatott új hírekhez.

A hadszertár és az építési ügyek ugyan külön szakszemélyzetet kívántak meg, ám a mindenkori felső-magyarországi *Feldobrist*oknak, így Hardeggnek is folyamatosan felügyelnie és támogatni kellett tevékenységüket. Rövid szolgálati ideje alatt tovább folyt Szendrő, Ónod és Eger építése, valamint gondot kellett viselnie arra is, hogy az erősségek és az ott szolgáló zsoldosok el legyenek látva megfelelő mennyiségű hadszerral.

Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk tehát, hogy a felső-magyarországi *feldobristi* hivatalt betöltő személynek nem csupán hadászati feladatai voltak – azaz irányítani és vezetni az ide rendelt hadat –, hanem sokkal inkább (és elsődlegesen) adminisztratív teendőket látott el.

IRODALOMJEGYZÉK

- CJH II. 1899.** *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvény-cikkek.* Fordították és utalásokkal ellátták: Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri: Márkus Dezső. 2. kötet. Budapest, 1899.
- Domokos 2000.** Domokos György: *Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon.* Budapest, 2000.
- Gévay 1841.** Gévay Antal: *A budai pasák.* Bécs, 1841.
- Hangay 1987.** Hangay Zoltán: *Erdély választott fejedelme: Rákóczi Zsigmond.* Budapest, 1987.
- Hardegg 2022.** *Ferdinand Graf von Hardegg I.* A bevezető tanulmányt írta: Bagi Zoltán Péter. A forrásokat válogatta, a jegyzeteket és a mutatókat készítette: Vajk Borbála, Kovács László, Bagi Zoltán Péter. Győr, 2022.
- Hausmann 1983.** Hausmann, Friedrich: Ferdinand Graf zu Hardegg und der Verlust der Festung Raab. In: *Domus Austriae. Eine Festgabe Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag.* Hrsg.: Höflechner, Walter – Mezler-Andelberg, Helmut J. – Pickl, Othmar. Graz, 1983. 184–209.
- Kelenik 1991.** Kelenik József: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények* 104. (1991) 3. sz. 80–122.
- Kelenik 2005.** Kelenik József: Lazarus von Schwendi emlékiratai a török elleni védelmi rendszer magyarországi kiépítéséről (1576). *Századok* 139. (2005) 4. sz. 969–1009.
- Kersaw 2014.** Kersaw, Robert: *Harckocsizók. A páncélos-hadviselés emberi története.* Budapest, 2014.
- MOE 1883.** Fraknói Vilmos (szerk.): *Magyar Országgyűlési Emlékek 1588–1597. Monumenta Comititalia regni Hungariae* 8. Budapest, 1883. (Monumenta Hungariae Historica 3.)

- Pálffy 1995a.** Pálffy Géza: A főkapitányi hadiipari műhely kiépülése Kassán és nyersanyagellátó forrásai. In: Petercsák Tivadar – Pető Ernő (szerk.): *Végvár és környezete*. Eger, 1995. (Studia Agriensia 15.) 183–221.
- Pálffy 1995b.** Pálffy Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 108. (1995) 1. sz. 114–185.
- Pálffy 1995c.** Pálffy Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században*. Győr, 1995.
- Pálffy 1996.** Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* 38. (1996) 2–3. sz. 163–217.
- Pálffy 1997.** Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39. (1997) 2. sz. 257–288.
- Pálffy 1999.** Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*. Győr, 1999.
- Spáczay–Gottreich 1966.** Spáczay Hedvig – Gottreich László: Losonczy Anna ismeretlen levelei. *Hadtörténelmi Közlemények* 13. (1966) 2. sz. 425–437.
- Spáczay 1968.** Spáczay Hedvig: Újabb adatok az egri vitézek és Losonczy Anna közötti viszályhoz. *Hadtörténelmi Közlemények* 15. (1968) 2. sz. 341–363.
- Sugár 1991.** Sugár István: *Az egri vár históriája*. Budapest, 1991.
- Szentmártoni Szabó 2014.** Szentmártoni Szabó Géza: Losonczy Anna a források tükrében. In: Sallai József (szerk.): *Tiszaszentmárton*. Tiszaszentmárton, 2014. 63–82.
- Széll 1889.** Széll Farkas: A Nagybesenyői Bessenyei család. *Turul* 7. (1889) 1–21.
- Takáts é. n.** Takáts Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok*.
- Veress 1909.** Veress Endre: *Basta György levelezése és iratai. I. (1597–1602)*. Budapest, 1909.